

МИХАЙЛЬ СЕМЕНКО

До постановки питання про застосовання ленінізму на 3-му фронті.

І. ТЕОРІЯ ОБ'ЄКТИВНИХ АНАЛОГІЙ

Закони буття й розвитку, статички й динаміки, потенціального й кінетичного,—спільні для всіх категорій космосу, для «мертвої» й «живої» природи, для структури й «історії» суспільства.

«Історизм» є істотна риса марксизму, причому історизм не тільки як метод розв'язання суспільних явищ, а в цілому, космічному значінні, де суспільне життя посідає лише окреме, часткове місце в проблемі.

Ці закони, закони історії природи й суспільства, координуються й синтезуються в одній загальній формулі, що має діалектично-процесуальну природу, і на ній будується й рухається світ.

Не нова думка—знайти цю загальну, єдину формулу, цей єдиний, узагальнюючий принцип, що давав-би нам вичерпуючу, моністичну філософію й виробив-би метод, який, будучи спільним, аналогічним для всіх проявів буття, дав-би можливість теоретикові й практикові прикласти його до всіх процесів і явищ, вжити його як критерій для практичного переведення в життя в кожний даний момент, щоб в кожний даний момент науково оцінювати й науково виробляти тактику, давати після відповідної орієнтації, загальнозначний, а не випадковий продукт (Наукова Організація Продукції—НОП), скеровувати всяку суспільну акцію в напрямку науково встановленого завдання, плану.

Це те, про що говорив Ленін: «Наука є пророцтво, але пророцтво, що спирається на досвід», а сам марксизм, як філософічна система, як раз і має своїм цілевим завданням—розв'язати проблему взаємовідношення між теорією і практикою.

Цю думку, протягом світової історії, не раз пробували здійснити, виходячи з різних світоглядів, різних філософічних систем, з різних психологічних, суспільних і класових оточень.

Астрологічна формула, яка виходила з переконання про спільну долю зір і життя людини, так само як «філософічний камінь» алхіміків, що виходив із переконання про моністичну суть всіх різнородних елементів—ось у віщо втілялися в минулому ці стремління людства до найпростішого визначення «сенсу речей», до винайдення такої єдиної, загальної, всевищого формули.

І коли новітнє природознавство в великій мірі виправдує апіорні твердження колишніх алхіміків, розпоряджуючи величезною кількістю досвідного матеріалу, то новітня буржуазна філософічна думка в галузі

вивчення суспільних процесів могла висунути лише формулу німецького дослідника історії О. Шпенглера, який запропонував таку синтетично-узагальнюючу позицію в своїй книзі «Захід Європи» в формі замкненого, одноманітного «зачарованого» кола «культур».

Ми знаємо — через що раніше неможливо було об'єктивно розв'язати цю проблему. Справу піднесено чисто наукову, але наукового підходу до неї не було знайдено, і не могло бути знайдено, в наслідок різних точок відраження суспільної свідомості, тому формула була вірна, але вірна для різних клас і різних суспільних настроїв по-різному, через що й посунути цю об'єктивну справу по шляху до позитивного наукового вичерпання не вдавалося.

Всі ми добре знаємо, що марксизм являє собою, не зважаючи на всі стадії, які він перейшов, той об'єктивний фундамент, ту наукову систему філософії, яка зможе поставити цю проблему на певний науково-дослідчий й науково-індукційний ґрунт.

Всім нам добре відомо, що марксизм, як певна система наукової соціології являє собою алгебру суспільних явищ і речей, цеб-то має можливість в певній узагальнюючій мірі застосувати наукові методи в галузі суспільствознавства.

Ми гадаємо, що сучасна стадія марксизму — лєнінізм, дає всі об'єктивні дані до того, щоб зробити наукову постановку питання в цій проблемі, яка в цілому являється проблемою математизації суспільних наук, й одержати ті практичні наслідки, що ми їх звикли мати від математики.

Ми гадаємо, що розв'язання цієї проблеми присуджено виконати нам, лєніністам, і підготовці до розв'язання цієї велетенської проблеми, яка має рішаче практичне значіння, а не тільки абстрактно-теоретичний інтерес, — і присвячено цю розвідку.

Теорія аналогій, побудована на ґрунті лєнізму, мусить зробитися тою найвищою дисципліною, що моністично поєднувала-б усі висновки синтезованих наук новою «наукою наук», яка стала вищою наукою діалектики, про що говорив ще К. Маркс, і яка мала-б своїм завданням не тільки пояснювати світові явища в їх «політиці» (що в дійсності є приватним завданням окремих наук), але одночасно мала-б своєю метою — підкорити одній конкретній формулі всі дані окремих наук і спеціалізованих дисциплін, після відшукування нормалістичних виявів їх.

Цеб-то: простежити прояви основного закону діалектики на всіх його диференціалах в природі й житті, щоб встановити метод передгадування подій не тільки в галузі так званих «точних» (математичних) наук, але й у галузі наук соціологічних і в питаннях нормалізації людської діяльності, культури, побуту.

Це завдання може бути здійснене на підставі основної передпосилки теорії об'єктивних аналогій — «аналогічності», тотожності, ідентичності процесів і формул наук математичних і соціологічних, цеб-то єдність, моністичність форм існування всього світу, що конкретно й потрібується відшукати й довести.

Тут треба зазначити, як ми розуміємо це протиставлення «математики» й «соціології» та межі їхнього розходження. З нашої точки погляду максимально узагальнюючи проблему, треба згодитися з тим, що такого протиставлення в точно окреслених межах не може бути, і коли його наводиться тут, то лише відносно, в тому розумінні, що формула

математична для нас готова, її вже знайдено, а ідентична їй (навіть, що вона дійсно ідентична) формула соціологічна ще не відома, про неї тільки догадуються.

Математична формула в динамічному її виразі, змісті, якою ми узагальнюємо все точне знання про природу й явища її, є та лінія, що нею на підставі точних методів пізнання, посувається цілий процес знання. Ця лінія заховає надзвичайні перспективи що-до свого майбутнього (скорення природи людиною, перемога суб'єкта над об'єктом за допомогою праці, організований вплив на буття), в той час як пізнання соціологічне, в обставинах сучасної конкретної життєвої дійсності, до цього часу є процес зображення, опису і лише марксизм становить його в рямці наукового дослідження й практики.

Взагалі буржуазними соціологами їхня наука репрезентується як дуже «молода» дисципліна, і зовсім неопрацьованою «поки-що» методологією, але навіть найновіша ідеалістична філософічна будова О. Шпенглера з усіма ревізіоністичними течіями марксизму разом, — мусить залишитися навіки такою «молодою» дисципліною, бо ця «молодість», щоб-то недорозвиненість що-до входження центру тяготіння певної епохи, лежить в самій природі цього світогляду. І лише тепер, стоячи на засадах революційного марксизму, виходячи з наукових перспектив ленінізму, після того, як низку теоретичних положень марксизму було проведено (Ленінім) крізь аритметику практики, ми можемо сказати: справа не стоїть так безнадійно. Вже є за-що зачепитися, і досить-таки практично, по-науковому зачепитися, щоб збудувати нову об'єктивну методологію монізації «точних» наук, щоб винайти той єдиний, всеоб'ємлючий «шифр», застосовуючи якого до всіх категорій буття, до всіх проявів і явищ його, до всіх систем і підсистем різного кількостно порядку, — можна було організувати акцію й передгадувати події.

Всякий процес (космос є процес), всяка «історія» рухається двома законами, які складають їхню моністичну діалектику: закон зросту й закон спадання, розвитку й занепаду, конструкції й деструкції. Так справа стоїть в неорганічному світі ¹⁾, така сама картина в процесі біологічному, і в процесі соціологічному, в історії суспільства та класу ²⁾.

Таким чином, в цілому, як перший постулат теорії аналогій, що є динамічним означенням теорії культів, і як найбільший математичний висновок революційного марксизму, картина космосу вкладається в таку закономірну послідовність:

деструкція й конструкція в математиці й фізиці,
деструкція й конструкція в природознавстві й біології,
де- й кон- в історії суспільства,
де- й кон- в культурі й побуті,

¹⁾ Поширення діалектики на зовнішній світ заперечують ще й зараз здебільшого з табору ревізіоністів. Див. що-до цього питання статтю А. Деборіна — «Г. Лукач и его критика марксизма». «Под знам. марксизма», № 6—7, 1924.

²⁾ Але тут треба мати на увазі те, що всі ці «історії» разом вкладаються в «загальну» історію — це раз, і друге — цього вимагає принцип аналогії — кожна цю «історію» можна (а для практичних потреб — і треба) розглядати окремо і прикладати методи розчленення однакові для всіх членів, а не так, що для економіки — одна методологія, а для культури чи навіть частини цього співчлену — мистецтва, — другий підхід, причому іноді забувається підійти до мистецтва з точки погляду алгебричного історизму, як до самостійної категорії історії.

де- й кон- в елементах культури, напр., в релігії, мистецтві, філософії, техніці і т. д. (культи),

де- й кон- в елементах культу, напр., в поезії, театрі, музиці і т. д.,

де- й кон- в ідеології (надбудова кожного культу зокрема й спільний зв'язуючий елемент всіх культів),

де- й кон- фактури (спеціальний елемент кожного культу зокрема й спільна база всіх культів разом),

де- й кон- елементів фактури кожного окремого культу (напр.,

де- й кон- форми, де- й кон- змісту в мистецтві і т. д.,

де- й кон- елементів форми, напр., метру чи ритму і т. д.

Ця одноманітна схема, будучи поширена по всьому розгалуженню людського знання, діяльності й праці, вичерпує питання про наукову філософію, наукову теорію, наукову практику.

Найголовніший практичний висновок цієї точки погляду виявляється в тому, що вона цілком змінює й постановку питання у вивченні надбудов людського суспільства, бо вона тягне за собою, підставляючи здобуті й вивірені заходи в одній галузі, після закону аналогій на другі, встановлення точної тактики, об'єктивної практики й математичної політики. Підход до вивчення ідеологічних явищ з боку теорії аналогій і теорії культів, що з неї випливає, усуває всяку можливість суб'єктивізації, бо всі засади цієї точки погляду з орієнтацією на мету, з цілевою установкою на майбутнє, що є основною засадою тактики революційного марксизму, спираються на безкласове суспільство, безкласове об'єктивне знання (установка на комунізм ¹⁾).

Повертаючи в бік об'єктивного знання й об'єктивної політики (акції), ми досягаємо надзвичайних практичних наслідків: точного знання й раціоналізованої діяльності, звичайно в тих межах, в яких знаходиться в даний момент взагалі пізнавча й «творча» (продукційна, політична) здатність сучасного людського організму й сучасного людського колективу. Хочеться сказати—ми доходимо до фізіологічного, в межах певного природного стану знання, яке оперує лише конкретним і зримим матеріалом й усуває в далеке минуле інтуїтивне, інстинктивне, трансцендентально-метафізичне знання, або вірніше-феномен знання, фундамент епохи «творчості», що розвивала й живила так зв. «духовний світ» людства.

Для наукової фіксації теорії об'єктивних аналогій потрібно: встановити переходи, зв'язки й точки діткнення макрокосму й мікркосму, органічного й неорганічного, суб'єктивного й об'єктивного, фізіології й психології (в цих межах новітні досягнення й перспективи, які означаються висновками з релятив-принципу Ейнштейна, нових ідей біології, фізики й хемії, працями теоріями акад. Павлова, Фрейда, що торкаються встановлення моста між базою й надбудовою, відмолоджування й ин. винаходи,—можна розглядати, як конкретний матеріал до зовсім нових обріїв, за допомогою якого вищеперелічені проблеми близькі до свого розв'язання), математики й економіки, соціології й економічної політики (знайдено Марксом і Енгельсом, арифметично зафіксовано Леніним), економіки й ідеології, економічної політики й ідеологічної політики (вичерпуючі дані що-до цього

¹⁾ Див. відповідний матеріал в журналі «Гонг Комукульту», орган Асоціації Комукультовців, № 1—Київ, травень, 1924 р.

дає Леніністична система й далі поглиблення матеріалістичного розуміння історії, що в цих межах посувається й теоретична робота Асоціації «Комункульт») ¹).

Легко бачити, що, як це виходить з самої суті теорії аналогій, для того, щоб розв'язати проблему, поставлену вище, в загальному її обсягові,—досить відшукати всі зв'язки й рухаючі сили одної якоїсь системи. Це й було, після засвоєння аналогічної картини на фронті соціально політичному й економічно-політичному, пророблено на фронті культури, і зокрема—в системі мистецтва ²).

Ось через що я можу в цій розвідці поставити собі спеціальне завдання—освітлити цю точку погляду в галузі культури з орієнтовкою на окремі елементи її—систему мистецтва.

Всі висновки, зроблені відносно мистецтва, як це стає ясно після вищенаведеного опріділення теорії аналогій, справедливі й відносно решти елементів культури і, як це вище зазначалось, навіть відносно інших категорій існуючого.

Це можна довести хоч би тим, що фактично вся наука про знання й уся історія знання є кінець-кінцем шлях до цієї узагальненої науки—теорії аналогій, бо завдання, конкретне призначення всього пізнання й усієї практики—виявити закони природи в їхніх домінуючих узагальненнях і скорити їх своїй вселюдській політиці.

II. ТЕОРІЯ КУЛЬТІВ

Культура, як комплекс різних по суті (по фактурі), але вгорі ідеологічно і тісно між собою сполучених елементів, родів її,—заховає в собі основні закони, властиві кожній замкнутій по своєму призначенню системі, й підлягає загальному законові безперервного діалектичного руху—змін—законові деструкції й конструкції.

Культура є процес, так само як і база—господарчі форми, що від них вона залежна,—є процес. Історія розвитку господарчих форм-історія розвитку культури.

«Культура» в її зародженні була те, що зараз називається «матеріальною» культурою, і згодом, з розвитком ідеологій, поділилася й на «духовну» культуру (що ми-б її з великою охотою назвали власне буржуазною культурою), щоб, як це впливає з матеріалістичного розуміння історії, знову позбавитися свого дуалізму й бути лише «матеріальною» культурою. В дальнішому викладі терміном «культура» умовимося називати культуру в її повному змісті.

Культура в цілому складається з ідеології (надбудови—напр., патріархальна, феодальна, капіталістична, комуністична ідеології) й фактури (база—продукційний стан, господарча форма, напр. натуральне господарство, кріпацьке господарство, торговельний капітал, промисловий капітал, державний капітал, комунізм).

¹) Див. відповідний матеріал в збірн. «Семафор у Майбутнє» № 1, апарат панфутуристів, Київ—1922, також в моїй статті «Мистецтво, як культ», в журналі «Червоний Шлях» № 3—Харків, 1924 р., а також в різних звітах діяльності Досл. Ідеол. Бюро АСКК.

²) Див. видання комункультівців: «Семафор у майбутнє», «Катафалк Мистецтва», «Гонг Комункульту» й усю роботу АСПФ (АСКК).

Як комплекс, система закономірно-розполеглих, різних в своїй матеріялізації й засобах будування, але тісно між собою звязаних по ідеологічній лінії й активно між собою переплетених фактурно культів (елементи культури, складові часті її—напр., політика, право, етика, релігія, філософія, мистецтво, наука, техніка і т. и.), культура деструктує й конструтує як в інтегрованому своєму стані, в цілому комплексі, так і в ситуації свого рухомого складу.

Загальні уявлення про культуру—комплексні, з однородним змістом. Культура в такому зовнішньому вигляді на загальну опінію має перманентний розвиток, як абсолютна система. Цеб то: культура є комплекс релігійного, мистецького, наукового (духовна культура) і розвиток, розгортання культури відбувається саме в такому її многоцвітному вигляді—вся ця система, як ціле, рухається вперед.

Так само й складові часті цього комплексу—культи—розглядається загалом як категорії дані, наділені рухом до розвою й історії і кожний з них також заховує в собі перманентний розвиток. Культині міняють вигляд,—говорить за буржуазною звичкою не-діалектична думка,—але вони не зникають—відбувається зміна форм даного культу (напр., мистецтва, релігії, науки і т. и.) відповідно зміні продукційних відносин, але культ сам по собі, мовляв, живе вічно, на тлі відповідної матеріяльної бази.

Для того, щоб зрозуміти нашу точку погляду, точку погляду теорії культів, яка властиво є точка погляду ортодоксально-марксівська, бо сама теорія культів зводиться лише до активного, допоміжного, практично-політичного значіння,—основним завданням є усвідомити собі наше пояснення природи, структури й динаміки системи культів і комплексу їх—культури.

Необхідно зуміти розщепити складові часті культури, вивчити закони співжиття, співвідношення й взаємовідношення культів між собою, щоб определити їхній характер в часі, їхню кавзальну природу й конкретне призначення, щоб на підставі прикладення наслідків цього аналізу до картини змін культу в його історії, на тлі змін в історії господарчих форм, побачити й переконатися, як одмирають, одриваються іноді або будуть одриватися цілі культу, що мають тисячолітню історію, коли надійде неутралізуюча зміна в господарчому розвитку.

При детальному вивченні життя культів в системі культури ми побачимо, що деструкція й конструкція їхня, порушуючи рівновагу в усій єдності їх, відбувається з різними результатами що-до цієї єдності й що-до слідуоючої фази розвитку. Ми побачимо, що одні культу деструктують в цілому, другі—конструтують в цілому, причому співвідношення й взаємоділання буває таке, що деструкція одного культу відбувається за рахунок конструкції другого, й навпаки. Одні культу деструктують саме тому й саме тоді, коли другі конструтують.

Цей процес відбувається в різні епохи ріжно для окремих культів. Напр., для нашого часу релігія—здеструктований культ, за рахунок знання (культ науки), релігія в цілому, без усяких перспектив на майбутнє, є вже елемент деструктивний, в той час як раніше, в своєму історичному одрізкові вона мала різне значіння аж до-того, що в свій час відогравала організуючу ролю для цілого процесу культури, домінуючи над рештою

в той час кволіших культів—наукою, філософією, мистецтвом, політикою, мораллю, правом.

Статична формула системи всякого культу зокрема включається в рівнення ідеології й фактури, й обидві ці величини діалектично розполеглі одна відносно другої. Зміст їхній змінюється в часі таким чином, що вся система культу має рухомий характер, причому цей рух скеровується динамічними силами деструкції й конструкції, закладеними в природі цілої системи культу й кожного окремого елементу її. Цьому підлягають як деструктивні, так і конструктивні культу.

В практично-політичному значінні, в значінні активного втручання людського суспільства в свій побут, ідеологія посідає місце діючого, активного (організуючого чи дезорганізуючого) чинника в розвитку кожного культу, а фактура тоді є метод підбору й концентрації здійснення, матеріялізації ідеологічного завдання.

В об'єктивно-історичному значінні, в значінні даної, об'єктивної дійсності, ідеологія виявляє класові устремління й завдання, як вони вилилися в наслідок відповідних тектонічних соціальних сил, а фактура тоді є зовнішня картина, матеріальне втілення, матеріялізований, побутовий вигляд відповідного стану, доби, одрізка історії.

Ідеологія й фактура в цілому, це—конкретний організм, повний буйної динаміки й рухаючих моментів, в яких іноді важко розібратися, їх важко розплутати, зв'язати з більш синтезованими, більш ясними силами, що становлять закономірність, математичну погодженість основної й залежної сили,—і разом з тим, ідеологія й фактура в цілому є завершуюча модель всякого культу, його схематичний, алгебричний вираз.

Нам доведеться детальніше зупинитися на поняттях ідеології й фактури, щоб щільніше підійти до прикладної для сучасності ролі цих факторів в їхньому життєвому, практичному, робочому значінні (політичне значіння ідеології й фактури).

Ідеологія, залежна від економічного розвитку, на практиці може бути пасивна, коли вона виходить від суспільної психології, від нашарувань історично-надбаних традицій, звичок, означень, тверджень, й—активна, коли вона виходить від суспільної свідомості, від устремлень і заходів якогось певного, волевого перетворення дійсності в бажаному напрямку, в напрямку, що відповідає класовим ідеалам даної суспільної свідомості.

В цьому розумінні кожний культ має в собі цілком певний ідеологічний напрям, і зрештою—класовий заряд, яким культ посувається вперед, причому, діалектично, ідеологія впливає на поступовість процесу культу, дає напрям і відповідну компетенцію й орієнтацію діячів культу, як організаторів акції (продукції, творчості). Формула: діяч є виразник даної суспільної й класової психології чи суспільної й класової свідомості.

Ідеологія перебуває в безпосередній (чи посередній) функціональній залежності від біо-соціальної бази людського суспільства, яка полягає в таких фундаментальних чинниках буття:

- а) соціальна політика—класи, класова боротьба, партії;
- в) економіка—господарчі відносини, продукційний стан, побут;
- с) природа—географічне положення, біологічні елементи суспільної людини.

Всі ці чинники беруть участь у складенні певних типів, в різні часи в різній мірі (напр., а—ідеологія від суспільної свідомості, в й с—

пасивне значіння ідеології), але вони являють собою цілий комплекс суспільного життя, суспільної атмосфери й суспільного оточення даного часу, в зовнішніх проявах маючи безпосередній вплив на фактуру, і зрештою—цілковито її обумовлюючи.

Ідеологія, в її активному значінні, є вираз (символ, термін) для комплексу синтезованих діючих сил культу, що їх виявляють такі типові чинники:

а) творчий імпульс, імпульс винахідливості (підсвідомо-інтуїтивна частина процесу продукції);

в) біо-соціологічні підвалини розумового виробництва (психологія творчості: расова, національна, інтернаціонально-буржуазна, дрібно-буржуазна, «аполітично»-міщанська, індивідуалістична, колективістична);

с) вплив суміжних ідеологій і фактур,—вплив суміжних культів (напр., на мистецтво—релігії, науки, техніки... й навпаки,—вплив «стихій»—індустріальна, селянська,—вплив соціально-політичних чинників—ідеологія більшовицька, реформистська, народницька, анархістична і т. д.

Всі ці типові чинники, після свого виявлення в певних продуктах людської діяльності, становлять собою весь той різнманітний комплекс, що його звать культурою, з усією сумою потрібних (активних) і непотрібних (історичних) річей, і всі ці чинники, перебігши весь історичний шлях культурного розвитку, створюють сучасну культурну дійсність, з боротьбою напрямків і ухилів, обумовлюваних перевагою того чи іншого чинника в процесі діяльності й продукті.

Звідси-ж випливає, що ідеологія є щось спільне для всіх культів, після того, коли буде взято на увагу, що комплекс культів не є щось фундаментально й монолітно суцільне, що культура з усією своєю внутрішньою механікою культів була й буває так чи інакше суцільна лише для певного одрізку загального процесу історії культури й буття, а для другого—вона розхитується, втрачає вражіння суцільності, так що одні культу (в цілому, а не в частях, на зазавжди, а не тимчасово) деструктують, а другі в той-же час конструктують, при чому суспільне життя йде в майбутнє не з перспективою розвинення, більшання кількості культів, а навпаки, їх стає що-раз менше, вони відпадають один за одним, аж до вичерпання взагалі культів.

Ідеологія, сказали ми, є елемент спільний для всіх культів, і коли для певного одрізку історії для певної доби кажуть: це сучасна людина, передова людина, революціонер, а це—відстала людина, консерватор, обиватель, контр-революціонер,—то тут мається на увазі, що ці або інші ідеологічні якості для даної людини (чи для комплексу їх, групи, класи) проходять через усі культу в їх конструктивному чи деструктивному значінні.

Не можна бути передовим, напр., для нашого часу—комуністом, поділяючи в той самий час яку-небудь «новітню» фазу релігії, або бути прихильником організації побуту на засадах НОП (бути, напр., членом «Ліги Часу»), і одночасно прихильником мистецької групи, яка визнає лише творчість «нутром», без певних платформних, програмових уздечок що-до методології самої творчості (напр., «Гарт», «Плуг»).

Передова людина (науково треба сказати: вірна політика передової партії, класи в культурних справах) є той, хто цілковито, науково орієнтується в сучасному історичному одрізкові й розбереться в деструктивних,

конструктивних або в степенях кон-і де-моментів, що ними заповнено культурну дійсність даної епохи.

Коли ідеологія є момент зв'язуючий культи, то фактура, цеб-то вся решта в змісті культу, відріжняє, замикає, специфізує культи, вона різна для різних культів, вона власно є те, що дає конкретний, річевий зміст культурам, опреділює їхню суть і дозволяє розмежовувати, відрізняти один культ від другого.

Ніхто не буде заперечувати важливості цього теоретичного моменту для справ прикладово-практичних, для справи пристосовання теоретичних висновків до певних активних форм будівничої практики.

Хоч-би в проблемах мистецьких—які величезні практичні висновки повстають після того, коли ми визначимо межі різних галузів мистецтва (підкульти культу мистецтва, самостійні системи, будовою й динамікою аналогічні системі цілого культу), відокремимо їх фактуру, особливо в нашу добу, добу остаточної деструкції мистецтва, коли змішуються фактури й пожираються домінуючим культом, й обов'язково треба дізнатися, який род мистецтва зникає (а це можна дізнатися лише визначенням фактури), який входить в другий і т. и. Те саме і з фактурою всієї решти культів.

Хіба не загальне це явище, що поезією називають і вірш, і поему, поезією може бути й повість,—де ті грані, які одмежовували-б одну сферу від другої й дозволяли-б простежити весь шлях іменно прози, а не те, що називають або хотіли-б називати зараз прозою. Після того, як од «прози» залишилася тільки назва, а зміст цього терміну, в своїй суті, по своїй фактурі, вже являє собою галузь зовсім іншого культу, не мистецтва, наприклад, а науки чи техніки. Лише наука про фактуру частин культу може розібрати й систематизувати всі вузли в цих мистецьких суперечностях.

І хіба це тільки в мистецтві, коли соціалістичний рух можуть кваліфікувати, як певний напрям християнства, як певну галузь релігії, не потурбувавшись про те, що справа йде не про збереження термінів, слів, а про збереження, чи навпаки—знищення,—сути, того властивого й специфічного, що є для понять релігії, мистецтва, науки і т. д. І лише наука про фактуру культів може запобігти цьому змішанню й заплутуванню, без чого ніяке теоретизування не вибереться з безпорадного становища.

Ідеологія й фактура в їхньому загальному значінні не обмежуються лише даним рядом, наприклад, лише соціальних явищ.

Моністичний прототип їх сягає далеко далі, в неорганічний світ, звичайно, відповідно міняючи свій, коли так можна висловитися, зоровий вираз, але суть їх, роля їх залишається та сама в космічному масштабі.

Неорганічний світ має свою ідеологію (закони динаміки) й фактуру—форми, зміст; означення (зовнішній світ).

Органічний світ має свою ідеологію (закони розвитку, біологія) й фактуру—типи, форми, зміст, означення (живини й рослини).

Соціологія має свою ідеологію (закони історії, розвитку) й фактуру (раси, нації, суспільства, класи).

Культура має, як ми це вияснявали вище, ідеологію й фактуру.

Кожний культ (релігія, мистецтво, наука...) має свою ідеологію й фактуру.

Кожний елемент, складова частина культу (напр., поезія, малярство, театр—елементи культу мистецтва; природознавство, математика—техніка,

елементи культу науки; християнство, магометанство, містика— елементи культу релігії і т. и.) має свою ідеологію і фактуру і т. и.

І коли в деяких системах, наприклад, для космографії й біології, наука про ідеологію й фактуру має лише абстраговано-теоретичне, більш філософічне значіння, оскільки там точно-встановлені й науково-розщеплені всі закони й сили, як об'єкт більш приступний для методів математики, то в явищах соціальних ця наука, й, особливо, наука про фактуру має дуже часто як раз практичне, ділове значіння.

І коли й можна буде «математизувати» структури й процеси цих, ближчих до нашого «серця», ніж до розуму, систем, то тільки, маючи перед очима цю своєрідну програму максимум, цю дійсно загальну й дійсно моністичну, космічну філософію, яка означається нами в формі проблем теорії кудьтів, теорії аналогій, науки про ідеологію й фактуру, науки про деструкцію й конструкцію, і яка, нам думається, тим гарна, що в ній немає ніяких «америк».

Треба встановити й розвинути закони руху й взаємного впливу між усіма елементами ідеології й фактури, що зв'язують між собою системи й підсистеми, складові частини й комплекси їх, треба дізнатися про закони встановлення й порушення рівноваги між ними й віднайти діалектичні зв'язки всередині цієї системи координат.

Наприклад:

а) залежність елементів фактури між собою і взаємовідносини їх (закони впливу, рівноваги, де-і кон-струкції);

в) залежність між ідеологією й фактурою в цілому, в комплексному їх рівненню;

с) залежність кожного елементу фактури зокрема відносно ідеології;

д) залежність між ідеологією й базою (матеріал вичерпаний в марксистській літературі);

е) між фактурою й базою, — —

і навпаки: базою й фактурою (е), базою й ідеологією (д), — с, — в, — а.

Повернемося до вивчення динамічної природи культури.

Коли ідеологія й фактура є статичне означення культури, то процес деструкції й конструкції є динамічний вираз її.

Цікаво підійти до вивчення законів деструкції й конструкції з точки погляду окремого культу, щоб кінець-кінцем одержати повну картину діяльності цих законів в їх узагальненнях, виявити їхнє значіння для цілої системи культури.

В природі кожного культу, як ми знаємо, існує коло завершення: зародження, розквіт і смерть.

Весь цей процес зростання, хвилевих занепадів і піднесень до вищого, ще блискучішого й повновидішого розквіту, хвилевої деструкції й хвилевої конструкції, являє собою сходячу, поступову конструктивну лінію в масштабі цілого культу, після якої починається зіходяча, занепадаюча деструктивна хвиля, що замикає існування цілого культу.

Культ деструктується в цілому обсягові, як окрема категорія, де-який час, розкладаючись остаточно головним чином по фактурним ознакам, ще відіграє певну підсобну роль для якогось іншого культу, що є полярним, неутралізуючим, конструктивним що-до попереднього, загибаючого культу.

Все значіння цього процесу походить від того, що всякий культ, як і все, що існує в житті й космосі, определяється й вичерпується при-

родньою потребою в ньому для даної стадії розвитку природи, або людського суспільства, або певної його класи.

Іншими словами, кожний культ являє собою тимчасовий, в міру (чи добу) потреби, утилітарний чинник людського соціального існування.

Гене́за кожного культу доводить його чисто практичний, кінець-кінцем, утилітарний характер біо-соціальної потреби (цілездатна, практична мета кожного культу).

Розвиток, розквіт, занепад і смерть кожного культу залежить від придатності того чи іншого культу в цивілізації суспільства в кожний даний момент, і питома вага кожного культу вимірюється зрештою розвитком господарських форм, станом продукційних сил і відносин.

Але при зміні продукційного стану не завжди, як відомо, перебудовується одночасно й надбудова, хоч зародок, фрагмент заперечення що-до попередньої стадії й повстає одночасно і в надбудові. Ось через що культу ще живуть де-який час після того, як історією вибито з них питомий для них ґрунт, і де-який час відбувається ще боротьба в суто ідеологічних межах.

Цьому допомагає ще й те, що культу перебувають у тісних стосунках один з одним, співіснуючи—в часі—в одному й тому самому одрізковій історії.

Співіснуючи в рухомому, повному протилежних динамічних тенденцій, комплексі (культура), вони ділають один на одного: один культ нищиться другим, один заміняє другого таким чином, що розвиток і поступовання їхне відбувається в паралельних площинах з різною швидкістю зросту й умирання, в залежності від розвитку бази, від стану продукційних сил.

Отже, не всі культури, що співіснують за даної доби, рівноцінні для цієї доби. З цієї точки погляду, з точки погляду теорії культів, цікаво й необхідно простежити всю історію культів в невід'ємному звязку, звичайно, з історією культури і, само собою розуміється, в звязку з історією розвитку продукційних сил, історією зміни господарчо-економічних форм.

Для кожної даної доби характерна не тільки дана культура, але що найважливіше—домінує якийсь певний культ, що надає тональності й усій решті культів, надає відповідного характеру цілому камплексу їх, культурі в цілому, в усіх проявах її й усіх специфічних епохальних рисах.

Був, наприклад, час (повинні ми згодитися з тим, що цей час на три чверті виміряється всією історичною добою життя людського суспільства аж до наших днів), був час, коли таким домінуючим культом, що відігравав найбільш активне значіння в устремліннях людства і в своїх проявах заповнив всю решту форм людського думання й діяльності,— був час, коли таким організуючим культом була релігія.

Початки чи навіть розвиток інших культів—наприклад філософії, науки, мистецтва—що співіснували й рівнобіжно розвивалися поруч з релігією,—один час—сильніше, другий час—слабіше, але в суті речі були в цілковитому полоні у релігійного думання, релігійного аспекту світоприймання й діяльності.

Ми повинні зрозуміти, що в один і той самий час, в один і той самий рік співіснували—і що головне—знаходили мирні умови для співжиття, абсолютно протилежні, в самій своїй природі й самим своїм призначенням полярні культу, які могли існувати разом властиво й фактично тільки за рахунок недорозвиненості одного з них.

В час велетенського, загально-активного панування релігії культ знання, культ науки був недорозвинений, хоч в природі своїй таїв уже з самого початку деструкуючі тенденції що-до релігії й своїм призначенням мав замінити культ релігії, зробити її непотрібною, зайвою, але для цього був потрібний відповідний економічний ґрунт, мусила була прийти відповідна фаза в розвитку продукційних сил людського суспільства.

Нам не доводиться деталізувати тут нашу постановку питання в культурі (теорію культів) з класової точки погляду, оскільки ця теорія є робоча гіпотеза для розташування, а не для викриття причин культурного розвитку.

Хоч це потрібно було-б зробити для найточнішого усвідомлення собі практичного значіння теорії культів, але я обмежуся загальними опреділеннями взаємовідносин між діалектичними фазами процесу й боротьбою клас, як це було подано в моїй статті «Мистецтво, як культ»¹⁾.

«Коли подивитися на процес з класової точки погляду, то хвиля деструкції (в усіх культах) опреділяється класом, яка занепадає, в той час, як хвилю конструкції виносить на своїх плечах поступова, революційна класа, що розвинулася з попередньої суспільної обстановки.

В періоди переходові від деструкції до конструкції на протязі світової історії змінюється ситуація, кон'юнктура у взаємовідносинах культів між собою і в системі культури в цілому.—одночасно з відповідною механікою клас, кон'юктурою класових взаємовідношень.

Але на протязі світової історії не було такого культу або культури, яка розподілялася-б із самого початку на культуру пануючих і культуру пригноблених.

Кожна класа використовує культуру й дану ситуацію культів в тих одрізках їхнього процесу, сучасником якого вона була.

Культи, маючи біо-соціальну природу, мають свій процес, паралельний процесові бази й залежний від неї (домінанта бази).

Революційні верстви суспільства підхоплюють хвилю конструкції пануючого культу, підлеглу й обумовлену ними.

Розвиток бази, стан продукційних сил обумовлює життя чи занепад культу.

В свій час пригноблена класа піднімала хвилю конструкції в релігії й виносила її, як суспільне оточення своєї доби.

В наші часи пролетаріят, на шляху до безкласового суспільства, виносить на своїх плечах НОП і панування «Великої Техніки». Вже два культи залишаються за його спиною—релігія й мистецтво».

Нам доведеться простежити внутрішній зміст в історичному його розвитку, зміні певного культу, щоб простудіювати діалектику окремого культу з точки погляду теорії культів.

Кожний окремий культ, як було сказано вище, захоче в собі ту саму картину, що й увесь комплекс культів, цеб-то культуру.

Релігія.

Система релігії, як культ, вміщає в собі підсистеми, підкульти, рівноцінні й рівноважні елементи, складові частини, форми, що в процесуальному вигляді становлять відповідні фази історичного розгортання.

¹⁾ «Червоний Шлях» № 3—1924. Харків.

Система релігії (культ) являє собою історію (процес), і тому кожна доба (культ в часі), кожний елемент цього культу (культ у просторі), кожна релігійна форма (історичне, процесуальне розташування) має ще й свою ідеологію і фактуру).

Всі ці форми розташування, фази розвитку, як одрізки процесу, обумовлені процесом бази, мають свою ідеологію (ідеологію даного ступня ідеологічно-комплексного порядку) й фактуру (зовнішній прояв, фактура даного ступня продукційно-комплексного порядку).

Наприклад—фетишизм політеїзм, монотеїзм.

Це є елементи культу-релігії, різно розполеглі по лінії процесу цілого культу, що синтезують певні представлення, будучи обумовлені відповідним фактурним реманентом і відповідним синтетично-ідейно-ідеологічним змістом, всі вони поперемінно деструкували й конструували одно відносно другого на тлі одночасного руху конструктивно-деструктивного процесу цілого культу, релігії в цілому.

Фетишизм, вкладений в передзначену схему конструкції, й деструкції, має свої історичні прояви деструкції й конструкції має свою ідеологію й свою фактуру—суспільну свідомість свого часу й продукційні відносини свого часу, що обумовлюють весь реманент даного одрізку релігії.

Але конструкція слідуючого етапу релігії—політеїзм—примусила деструкувати попередню фазу, як історично непотрібну, як форму, що виконала своє конкретне призначення, свою утилітарно-практичну роль для даного суспільства й даної доби, і фетишизм, оскільки він ще продовжував своє існування по інерції, зробився явищем деструктивним відносно політеїзму.

Політеїзм в свою чергу заховує в своїй істоті закон розвитку й загибелі, має свою відмінну, спеціальну для себе, ідеологію й фактуру, й поділяється в процесі свого розвитку на різні стадії, фази, знову деструктивні й конструктивні відносно себе, з одного боку, й деструктивні та конструктивні відносно цілого культу.

Нарешті, деструкція політеїзму висуває дальший конструктивний етап—монотеїзм, з своєю ідеєю і з своєю-ж таки зовнішньою, фактурною матеріалізацією, і знову починається та сама картина деструкції й конструкції окремих фаз і стадій монотеїзму відносно самих себе й відносно цілого комплексу релігійних одрізків, релігійних епох, релігійного культу.

Відбувається процес змін, властивий ідеології й фактурі монотеїзму. На арену історії виходять різноманітні оформлення монотеїзму, різноманітні релігійні течії, що походять від спільної «ідеї»—ідеї «єдиного бога».

Відбувається деструкція й конструкція, конструкція й деструкція різних форм, виявів, гатунків монотеїзму, відповідно зі станом культу релігії в цілому й відповідно зі станом продукційних сил відповідного часу.

Конструкція й деструкція іудейства, конструкція й деструкція християнства, магометанства, конструкція й деструкція католицизму, протестантизму, конструкція й деструкція сектанства, церков (нова, стара, автокефальна церква), і нарешті—деструкція цілого культу релігії, який уже на цей час пройшов своє коло завершення, коли новий, конструктивний відносно релігії, культ з іншими підходами, іншими методами своєї діяльності, який краще виконує ту роботу, властивим призначенням чого було завдання й попереднього культу, але він не розпоряджувався тими даними й прийомами, що ними володіє культ науки, цей новий культ.

Ознакою завершуючої, загальної, остаточної деструкції цілого культу завжди є диференціація, розбиття самої суті, самого означення даного культу. Це виявляється на практиці в широкому розгалуженні, напр., в релігії—секти й виродження її в містичні напрямки, в мистецтві «ізмами», мистецькі напрямки останніх часів. Це останній етап, що знаменує собою повну руїну, ліквідацію, скасування цілого культу.

Треба відрізняти диференціацію од розподілу, класифікації, щоб навчитись розпізнавати, викривати ситуацію, ставити певний науковий діагноз.

Диференціація культу є розбиття, роз'єднання самого ества безперечно-самостійної фактурової одиниці культу, ідеології культу, коли вже не видно суцільного культу, і це є ознака загибелі, знищення, атрофування культу, як такого, а не ознака його тимчасової деструкції, кризи.

Розподіл, наприклад, культу знання на різні науки—це цілездатний момент, що природньо існує з завдань розподілу праці, без пошкодження самому еству, самій суті, самому завданню цього культу, і коли шкідлива, невірноважена спеціалізація, або непомірний вплив іншого, сумежного культу чи суми їх, шкідливо відбивається на самому значінні, на самій ролі, на самому завданні цього культу, культу знання, як це не раз бувало в історії,—то тут ми маємо справу з місцевим, локалізованим, тимчасовим захворюванням, обумовленим цілком реальними й практичними причинами, підвалинами економічно-продукційного характеру,—тут ми маємо справу з більшою чи меншою кризою, обмеженою й неорганічною деструкцією, яка звичайно попереджає нові узагальнення, зведення розбіжностей, синтез, новий етап конструкції, «відродження», і не може вже служити вірною підставою для твердження про загальну деструкцію, цеб-то безповоротну загибель усього даного культу в його суцільному об'єктивному значінні, загибель культу, як такого, як певної категорії буття й діяння.

Отже, треба навчитись розпізнавати, де ми маємо часткові, не органічні розгалуження, що спричиняються до тимчасової деструкції, неповної деструкції, кризи, й де відбувається процес диференціації, коли фактура культу розпливається, коли часті її або приєднуються до нового гегемона, як функції вже нового культу, або усуваються з арени діючих речей і сил, як історично використані й для даної доби не активні, практично невідчужені, або—коли вони в силу ідеологічної інерції чинять опір, виступають як активний чинник при невідповідних, чужих для них обставинах,—до того ще й шкідливі, що їх доводиться усувати силою.

III. АЛГЕБРА ЛЕНІНІЗМУ НА КУЛЬТУРНОМУ ФРОНТІ

Для того, щоб нам перевести всі теоретичні побудовання, викладені вище в досить схематичній, абстрагованій узагальнено-алгебричній формі, на практичний ґрунт, підставити під символами загальної формули конкретні, арифметичні числа, потрібно крізь призму цих узагальнених методів—теорії культів, принципу аналогій, науку про ідеологію й фактуру,—показати де-які проблеми в знайомій нам оболонці, з усім актуальним значінням їх, які вони є для нашого часу, для доби політичної боротьби за світовий комунізм.

Комуністична культура, в аспекті теорії культів, мусить бути в цілому конструктивна. Основним завданням ідеологічної боротьби в переходову до комунізму добу є—перебороти, перемогти, усунути, як шкідливий актив, всі культу й елементи їх, з їхньою ідеологією,—що є завжди

упертіша й консервативніша,—усунути всі деструктивні галузі, які зараз існують.

Ми знаємо, що не всі елементи минулої культури однаково розполеглі перед новою межою—межою комуністичної культури.

Не всім культам належить майбутнє—де-які з них залишаться з-заду, а другі зі збільшеною за рахунок перших енергією, розпочнуть свій дальший розвиток, свій повний розквіт в ролі гегемона комуністичної культури.

От над цими конкретними завданнями, що тісно дотикаються ударних проблем нашої практики, і разом з тим—дискусійних питань нашого сьогодняшнього будівництва,—над цими часто практичними завданнями нам доведеться зараз поміркувати, й подивитися, оскільки потрібні чи непотрібні викладені вище алгебричні, абстрактні і—де-кому може здатися—«метафізичні» твердження, з яких, на наш погляд, випливає цілком певна, і треба признатися, далеко не «абстрактна» політика.

Перший висновок теорії культів, що виходить з нашого опрeдeлення природи й структури, статички й динаміки її, а органічно—висновок власне алгебризованого лeнінізму,—це те, що будівництво нової культури мусить відбуватися в цілком певному, іменно такому а не іншому плані.

Коли ми будемо брати «буржуазну» й «пролетарську» культуру відповідно зі своїми звичками та смаками, маючи якесь, по правді, абстрактне й метафізичне уявлення про них, як це виявляється в сучасних «марксіських» дискусіях,—то ми не можемо переводити ніякого будівництва, життя само нас поведе і, звичайно, далеко повільніше, ніж як-би ми серйозно поворухили своїми мозками, і як раз—над методологією будівництва, над організацією своєї теорії, що її викладено в працях і ділах В. І. Леніна.

Поділ культури на буржуазну й пролетарську—можливий, але відносний, не робочий, не для ужиття якоїсь політичної акції на культурному фронті, а хіба тільки для малозобов'язуючої, демагогічної полеміки.

Цей поділ на практиці й для практики захоче в собі великі непорозуміння і саме через те, що він неточний, ненауковий.

Цей поділ захоче в собі неточну, не об'єктивно-наукову формуліровку самого поняття культури і його зміст.

Культура не є моноліт, що його не можна й не повинно розчленувати—це раз. І коли комплекс культури не розчленений, а міцно сполучений в житті, в дійсності, то з цього не випливає, що цієї операції нам не треба робити для практичних цілів.

Як раз навпаки—без цього уміння розщеплювати, рознімати, де-що придушувати, а де-що висувати вперед,—неможлива ніяка політика, неможливе ніяке будівництво, цеб-то активне втручання в нормальний процес і розвиток,—подивіться, чи не це саме говорить лeнінізм.

Складові часті культури, галузі, культури її не є вічні—це два. Вони не є безкінечні—навіть для людського ока, вони зникають, коли минає конкретна потреба в них, вони живуть стільки, скільки їм передзначено буттям.

Ми вже говорили, що вони існують і розвиваються одночасно, виявляючись в ріжній мірі в ріжні часи, поперемінно впливаючи один на одного, поперемінно домінуючи один над одним, переплітаючись і заплутуючись в тонких і хитрих взаємовідносинах і взаємозалежностях.

Це дуже важно.

В кожному культі закладено коло завершення—певний проміжок часу. протягом якого даний культ мусить пройти свій шлях, щоб як такий, розкластися в своїх фактурних ознаках, розпуститися, й ідеологічно безповоротно зникнути, як самостійна форма суспільної свідомості чи категорія буття.

Дуже важно поділ культури й усякі операції над нею виконувати, зважаючи на розкладовий характер цього комплексу.

Треба розподіляти культуру, користуючись цілком певним, однамнітним і єдиним для всіх систем «шифром», й розподіляючи—оперувати з точки погляду її елементів.

В противному разі не ясно, що само ділиться, означається, який зміст в обидва поняття вкладається: буржуазна культура—пролетарська (чи комуністична) культура.

Більше того—без цієї умови ніхто не зможе точно визначити самого поняття культури, хоч наші теоретики цілком даремно і зайво якраз і працюють лише над самим визначенням, що для марксовського критика є другорядна справа. Одно з двох, або—

теорія культів, або—

буржуазне, цеб-то не для майбутнього, а для минулого й сучасного визначення і буржуазної, і пролетарської культур.

Після теорії культів ми мусимо сказати, що буржуазне в культуріспадщині те, що деструкує, а пролетарське—те, що конструкує.

Це є наукова постановка питання, а одночасно—й рішення проблеми буржуазної й пролетарської культури, як вона стоїть перед нами в наші дні.

Далі вже йдуть висновки, а саме, що до культів, яким належить умерти, входять: релігія і мистецтво, а з існуючих культів в склад майбутнього комплексу комуністичної культури ввійдуть наука й техніка в своєрідних розвиненнях і переломленнях в площині організації (чи боротьби) за новий, комуністичний побут.

Ми не будемо доводити, оскільки це ясно всім без суперечок, що наука й техніка являють собою виразно-конструктивні чинники, обрії розвитку, й застосування котрих не вужчають, а навпаки—губляться в велетенських перспективах майбутнього.

Нам треба висунути й обґрунтувати тут лише те представлення про ці категорії культури—науку й техніку,—що після нього з одного боку вони зливаються в один комплекс наукотехніки, а з другого боку—будучи гегемоном у всім комплексі культури даної доби, розподіляються на численні галузі в житті й побуті, становлячи таким чином всю різноманітність і вичерпуючу многовидість, якої буде вимагати комуністичне суспільство й людина цього суспільства.

В першому значінні, поняття наука + техніка показує на те, що обидва співчлени тісно сполучено тут по ознаці розподілу праці, збито до купи, як марксовське взаємовідношення між теорією й практикою, щоб ні наука ні техніка не відривалися до окремих ідеологій.

Теорія й практика, дослід і застосування—це дві сторони, дві невід'ємні прояви одної й тої самої суті.

Відрив від виробництва—ось основний чинник, що характеризує буржуазну культуру, в загальному розумінні цього слова. На цьому ґрунті

відбулася деструкція де-яких культів, які втратили до цього часу своє організуюче значіння й зробилися абстрактними, «чистими» ідеологіями.

Назад до виробництва—ось основне гасло, на якому будується комуністична культура. І тут наукотехніка—являє собою той культ-гегемон, що надасть відповідної тональності цілому комплексі культури того часу. Наука й техніка безпосередньо зв'язані з виробництвом, наука й техніка будуть підвалиною заповнення комуністичного побуту своєрідним і багатоманітним змістом.

Наукотехніка стає тою віссю культурного фронту, яка пронизує весь стовбур суспільного існування, що проходить через такі станції:

- а) біологічне,
- б) праця,
- с) виробництво,
- д) побут,
- е) наукотехніка.

Наукотехніка стане тим, про що казав В. І. Ленін—«щоб наука у нас не залишалася мертвою буквою або модною фразою, щоб наука дійсно входила в плоть і кров, щоб вона зробилася складовим елементом побуту цілком і по-настоящему».

Ми додаємо тільки, що коли вона стане цим «складовим елементом побуту» і таки «цілком і по-настоящему», то вона скорить собі всю решту ідеологій і суспільних настроїв, які в той час існували-б.

Це є позитивні, конструктивні висновки, які визначають наші майбутні перспективи й становлять питання про політичний підхід до організації, завоювання цих перспектив, завоювання майбутньої комуністичної культури.

Ще-то, мова тут іде про знайдення, визначення того наукового методу, тієї тактики, на підставі яких відбувалася-би діяльність комуністичного будівництва, тієї політики, що користуючись нею відбувалася-б боротьба за комуністичний побут, комуністичну культуру.

Але з цим питанням тісно пов'язане питання про визначення тенденцій і культів, що їх ми називаємо деструктивними, і разом з тим—повстає знову-ж таки питання про відшукування способів і заходів для боротьби з цими деструктивними тенденціями й культурами, що так само ще живуть і створюють єдину дійсність нашого часу, в якій треба розібратися й виробити відповідні політично-тактичні засади.

Підходячи до вивчення деструктивного фронту культури в його сучасному вигляді, ми базуємось на двох культурах—релігії й мистецтва—з відповідними їх функціями й сферами впливу.

Ми вже говорили про релігію, і мало хто тепер не погодиться з нашим діагнозом про остаточне зникання релігії навіть в тій формі, що її дає теорія культів.

Специфічні риси релігії, як об'єктивного культу, що їх визначається застосуванням прикладної науки про фактури, можуть знаходити різні словесні оболонки, так, що іноді, напр., мистецькими «словами», мистецькими засобами може говорити «самая что ни на есть» релігія (і навпаки—це ми «одмітимо», коли будемо говорити про мистецтво).

Не торкаючись питання про генезу й історію релігії, всі її метаморфози, які могли виродитися за останнього буржуазного періоду капіталістичної доби в різноманітні філософічні, мистецькі, містичні і т. и.

доктрини,—зокрема і цілком розташовані по той бік лінії розвитку, прогреса, що його без особливих обґрунтовань, треба віднести до деструктивного.

Неможлива самою своєю постановкою така, приміром, проблема—буржуазна релігія, пролетарська релігія.

Вся справа в тому, що ім'ям релігії називати. І вже в усякому разі, комунізм, чи «священна» боротьба за комунізм,—немає потреби їх виводити від релігійних тенденцій.

Головки культу релігії—ідеології, зовнішніх проявів культу релігії—фактури, тут немає. Тому ніхто не буде спекулювати на термінах, ніхто не буде грати словами, коли справа ясна, коли видно й доведено самим життям, що цей культ—завершений цілком, хоч ще не зовсім зліквідований в побуті широких мас, де він панує в силу своєї інерції в силу малого просякнення полярного конструктивного культу—знання, монополізованого для своїх потреб пануючою класою буржуазії.

Проблема: буржуазне мистецтво—пролетарське мистецтво.

Така проблема стоїть. Це проблема актуальна, навколо неї відбуваються завзяті й смертельні бої. Існує мистецька практика. Ще багато де-чого існує. Все говорить за те, що мистецтво існує, як активний чинник нашої доби.

Нам потрібно обґрунтувати положення: мистецтво—культ деструктивний, але з незавершеною деструкцією ¹⁾. В комплексі культури комуністичної мистецтво, як культ, не бере участі.

Вище було зазначено, що мистецтво, як один із самостійних культів, має біо-соціальний корінь і, як таке, воно мусить мати свій початок, розцвіт, занепад і смерть (в міру зникання суспільної потреби в ньому) незалежно від того, яка фаза його розвитку припадає на фазу панування тої чи іншої із суспільних верств, але в повній погодженості зі станом продукційних сил.

Ця постановка уже усуває проблему про буржуазне й пролетарське мистецтво в чистих, класових ознаках цих термінів.

Буржуазне мистецтво, пролетарське мистецтво, як і буржуазна культура, пролетарська культура—означення цілком відносні їх можливо ужити в загальному тлі, але практичного наукового значіння ці означення не мають.

Нам немає потреби обґрунтовувати проблему, починаючи від генези цього культу, бо відповідний матеріал можна знайти в марксівській літературі в вистарчаючій кількості. Тому ми торкнемося історії розвитку самого процесу мистецтва лише в загальних рисах.

Разом з розвитком суспільних відносин та продукційних сил посувається й розвиток мистецтва. Коли суспільство поділяється на класи, мистецтво набирає також класових ознак: кожна класа має свої смаки й свої «мистецькі ідеали».

Але одночасно з цим в мистецтві, як організмі, як в самостійному культурі, діють іншого порядку чинники, що опреділюються загальними

¹⁾ Це останнє твердження про стадію деструкцій культу мистецтва я залишаю дискусійним, що залежить від тої чи іншої оцінки певної доби розвитку. Особисто я схиляюсь до тієї думки, що в наші часи деструкцію мистецтва можна вважати завершеною.

біо-соціальними ознаками культу (раса і т. и.), з одного боку, і з другого боку—характером сприяння чи несприяння розвитку, накладання тих або інших ознак цілому культу, які залежать від умов соціального тяготіння в історії, від умов оволодіння розвитком культу в цілому пануючою класою.

Ми мусимо визнати, що з загостренням класових відносин і з початком класової боротьби, коли стає питання про класовий зміст того чи іншого явища,—мистецтво з цілком зрозумілих причин стає монополією пануючої класи (це було зо всіма культурами), і пригноблена класа усувається з поля класового творця мистецьких цінностей, після закону соціального тяготіння.

Класа пригноблених не усувається від безпосередньої участі в творенні, але ця творчість відбувається в плані творчості пануючої класи. Саме в такий спосіб цілий культ, в усьому його розмірі, як знаряддя міг бути скеровуваний в той або інший бік, і відомо, в який бік—в бік розвитку пануючої класи.

Отже, активна роль в мистецькій творчості належить буржуазії, буржуазія взяла до своїх рук і весь процес мистецтва в усьому його зрості, а пролетаріят, пригноблена класа, в кращому випадкові, одержує готовий продукт («демократизація мистецьких цінностей») або задовольняється рудиментами мистецтва в затриманих, недорозвинених формах («народня творчість» і характер її розвитку).

До того-ж часу, коли сталася соціальна революція,—мистецтво як культ, мистецтво, як біо-соціальна категорія буття—деструктувало, і для пролетаріату, що став пануючою класою, дісталася в спадщину «Велике Мистецтво» і перспектива—другий домінуючий культ.

Мистецтво, як організм, тим часом завершило коло свого розвитку, соціально-практичне значіння його порушилося в бік атрофування, як не-потрібного за нових обставин явища.

Мистецтво, як культ, із захованим у ньому перманентним, але тимчасовим, процесом—конструкції й деструкції—в нашу добу вже лежить на деструктивній половині відносно цілої культури в її потенційній конструкції й переживає останню фазу деструкції відносно самого себе в загальному масштабі.

Коли хочете, спрєведливіше буде сказати, що мистецтво в цілому є буржуазне, оскільки все воно є тільки спадщина, якою можна тільки скористати, і що пролетарського мистецтва, коли розуміти це останнє, як мистецтво комуністичного суспільства, або для сучасности—що носітелю його буде пролетаріят, зовсім не буде й немає.

Поставивши отак проблему в її чистій, теоретично-науковій формі, як орієнтовочну й максимальну, ми мусимо тут внести лише ту поправку, що коло завершення мистецтва може вважатися для нашої доби не закінченим в повному розмірі. Це дає можливість так чи інакше практично ставити питання й розв'язувати його для наших днів—шляхом оцінки й обліку кон'юнктури.

Але цю проблему ми охопимо далі, а зараз нам цікаво дізнатися, що нам робити з «Великим Мистецтвом», надбаним за часи буржуазного панування, що нам робити з цією буржуазною спадщиною.

Будучи монопольним фактором буржуазії, мистецтво чим-раз більш одривалося від життя, бо монополіст як раз є нетрудовий елемент.

Масового ширення мистецтво не могло мати, коло його клієнтів вужчало і масштаб його споживання знизився до мінімуму.

Спроби пробивання стіни з середини, спроби з середини замкнутого культу—мистецтва звязатися з життям призвели до руїни культу, бо життя вже не потребує мистецтва як такого, життя визнає зараз лише конструктивні підходи до себе, а тут починає відігравати домінуюче значіння вже другий культ—культ «Великої Техніки», з відповідними йому підходами, зі специфічними конструктивними засадами, що в його горні розтоплюються й перегартовуються всі елементи й сили, які в поле його впливу ввійдуть в час величезних переворотів і зрушень доби переходу від деструкції, в час основної переоцінки суспільних сил і сил культур.

Ця сама алгебра ленінізму—і тільки вона одна—може довести нам, як закон, що алгебричні формули ленінізму постійні й аналогічні для всіх категорій буття, конкретно—для всіх трьох фронтів і галузів їх нашої суспільної дійсності.

Алгебра ленінізму дає нам єдину, одноманітну політику для всіх царин людської діяльності й боротьби, лише застосування її на практиці може бути різне кількотно, а не якісно—що-до тої чи іншої окремої галузи діяльності.

Після цієї загальної алгебричної формули—програми-максимум, як кінцевого гасла, як одиниці виміру, як точки опертя—далі йде знов арифметика, далі йде дедукція, світ чисел, цифр—бухгалтерії, оцінки,—далі йде арифметика ленінізму. Партийна політика на соціально-політичному й господарчому фронтах, радянське будівництво—це цілковита арифметика ленінізму.

На 3-му фронті, на фронті культури відбувається дискусія—теоретично, й намацування, натяки—на практиці, в культурному будівництві й виробництві.

Після всього вищесказаного ми можемо віднайти причини цього явища, і вони полягають лише в тому, що ленінізм, як система, як всеохоплюючий метод всякої тактики, під яку підставлялися-б тільки числові величини, конкретні факти,—ще не відчувається, він оформлюється, а це й буде та алгебра ленінізму, що про нього ми говоримо.

І лише після цього можлива буде арифметика ленінізму, як план активного втручання в царину культури ¹⁾.

Для того, щоб міцніше сполучити, треба спочатку зуміти розщепити.

Нам треба, в наші часи революційного будівництва, міцно сполучити одну, єдиную для всіх частин установкою всі позитивні факти і риси сучасної культури в організованому ході до майбутнього комунізму.

Для того, щоб знайти, вишукати й поєднати ці необхідні елементи й передумови майбутнього комуністичного устрою (наша програма-

¹⁾ Розроблення цих проблем можна знайти в моєму докладі про «Ленінізм і мистецтво», зачитаному на засіданні АСПФ(К), присвяченому пам'яті Леніна,—відчит був уміщений в «Більшовику», лютий, 1924 (готується до друку).

Алгебраїзацію партійної політики на культурному фронті, а також питання про проблему програми—максимум, установку на комунізм,—див мої статті: «Нова культурна установка» в журналі «Барикади Театру», № 4—5 за січень 1924 р., «Мистецтво, як культ» в журналі «Червоний Шлях», № 3—1924 р., і в синтезованому вигляді—«Наші установки» (платформа АСКК)—«Гонг Комункульту» № 1, травень, 1924. Київ.

максимум), треба зуміти правильно, науково проаналізувати, розбити, обмацати й алгебрично узагальнити їх.

Не будемо трудитися над визначенням генези й означенням різних понять, образів і символів, як «культура», «мистецтво», «краса» і т. и.,—будемо мислити це, по-марксівському, «як історично дане».

Нас цікавить тут у першу чергу та діалектична суть, що її закладено в основу різних категорій.

Отже, саме для цього узагальнення потрібна така глибоко-аналітична в своїй суті ідея, як теорія культів.

В відповідних місцях нашої роботи ми виконали аналіз над синтезованим поняттям «культури» в її сучасному стані, в кон'юктурі сучасного положення внутрішніх елементів її—культів.

Ми розбили, розщепили це поняття, комплекс культури, на деструктивні й конструктивні культу в їх активному значінні, ставанні.

Ця теоретична операція мала дуже важливі практичні висновки: ми одержали конструктивні й деструктивні елементи для нашого часу, й можемо з одного боку розпочати активне усунення деструктивних елементів культури, і з другого боку—організоване поєднання й активне посунення вперед конструктивних, позитивних елементів і рис культури, які є й будуть необхідні для майбутнього комплексу комуністичної культури.

І звідси починає набирати практичного, реального змісту гасло планової (наукової) організації культури.

Перевішивши цю аналітичну, облікову роботу в галузі культури, ми мусимо підійти до синтетичного завдання, до планового узагальнення.

Ми мусимо визнати, що незалежність різних галузів культури—мистецтва, релігії, науки і т. и.,—в конкретній дійсності не спостерігається: всі галузі міцно сполучені одна з одною на підставі закону бази й надбудови, вони доповнюють одна одну й для кожної доби, для кожної стадії розвитку продукційних сил, створюють свій характерний, відповідний цій стадії, комплекс, надають відповідної фізіonomії цілій системі культури даного конкретного оточення.

Можна сказати, що всі галузі координовано відповідним загальним планом, вони мають певну, втрушену й розташовану віками, традиціями, установку.

Але не те ми спостерігаємо зараз, в часи переходові до комунізму.

Ми маємо кілька «розташованих», втрушених, усталених віками й традиціями понять, комплексів, які з нашої точки погляду розглядаються, як ідеологічні трупи, що тяжіють по своїй інерції і що їх де-хто розуміє, як абсолюти, що їх треба тільки обчистити від «буржуазности» й знайти для них «пролетарський» вираз,—це один шлях, по лінії найменшого опору.

Другий шлях, що ми його пропонуємо, полягає в тому, що ми встановлюємо нашу акцію в плані комунізму, ми робимо установку на комунізм, і з точки погляду цієї програми-максимум, з аспекту комуністичного способу праці, виробництва, з аспекту комуністичного побуту і комуністичного суспільства спускаємося в наше конкретне, переходове оточення й приступаємо до відповідного обліку й калькуляції.

Це основна передпосилка алгебри ленінізму.

Як же це розуміти арифметично?

А так, як говорить Ленін:

«Наша мета (програма-максимум М. С.) є союз працюючих усього світу, але не треба занадто захоплюватися, треба брати життя так, як воно є, треба виходити з фактів сьогодняшнього дня, а не з наших бажань і стремління»... (з промови на VIII з'їзді).

Лише встановлювати ці «факти сьогодняшнього дня» треба в плані «нашої мети», в плані комунізму.

Ця установка на комунізм вимагає точного обліку й розрахунку, вона в своєму життєвому, актуальному, політичному змісті мусить будуватися на яко-мога більш економних і струнких, планово-організованих засадах.

Цьому відповідає переорганізація продукційних сил і відносин, що відбувається в цей час, і що усуває продукційні передумови для існування культу мистецтва¹⁾.

Але мистецтво ліквідується не одразу в усіх своїх складових частинах, галузях мистецтва. Поволі відпадають одно за другим віджилі кільця його системи. Відбувається процес змищення фактур, розпаду одних елементів мистецтва, збагачення других, входження одних родів мистецтв у другі, взаємна боротьба, деструкція й конструкція різних галузів в середині комплексу їх, в середині цілого культу, в середині мистецтва, як такого.

Ця картина життя окремого культу аналогічна картині процесів, що відбуваються в цілій системі культури.

Фактура кожного культу, в тому числі й мистецтва, розбиває культ на кілька підкультур, які являють собою свої окремі підсистеми, з такими же складними взаємовідношеннями, як це ми бачимо і в системі комплексу культур, у культурі.

Мистецтво в свій фактурі поділяється, теж спеціальними фактурними ознаками, на різні галузі, підкультури, підсистеми окремих мистецтв— поезія, проза, театр, малярство, музика, архітектура і т. п., і кожна з цих галузів має свою, своєрідну фактуру, що відокремлює й обособлює ці галузі одну від другої.

Крім цього, в самому розвитку, процесові культу мистецтва, знову-ж таки аналогічно системі цілої культури, різні галузі в загальному розвитку посідають неоднакове місце, не мають перманентного, незалежного характеру в своєму поступованні, в своєму рухові вперед,—існування їх обмежене і залежне від умов їх співжиття, відповідно певним законам їх взаємного впливу, з боротьбою цих галузів між собою за життя й, нарешті, з усуненням певної галузі другою з арени історії²⁾.

Висновки з цього ми можемо бачити в тих конкретних фактах, що ми їх одержуємо після розгляду сучасної картини мистецтва в усіх його галузях.

Чому, наприклад, так зубожнів плацдарм, що його посідає сучасна поезія, чому її коло до очевидного звужчало— до цілкового прикладного значіння? І в той самий час, за рахунок звільненої енергії, збільшилася питома вага прози й театру (обидві ці галузі оперують з елементом фактури поезії—словом).

¹⁾ Детально про це див. мою статтю «Нова культурна установка» вміщену в журналі «Барикади Театру» № 45, 1924 р., Київ, а також відповідні місця статті Мистецтво, як культ— журн. Червоний Шлях № 3, Харків, 1924 г.

²⁾ Детально про це див. відповідний матеріал в „Семафорі в майбутнє“ апарат панфутуристів, № 1—травень, 1922 р., Київ.

Чому це трапилося так, що так звана «художня проза» позбавляється своєї «художности» й непохитно йде в бік колишнього «старого» напрямку белетристики-реалізму?—Тому, що тут колишню «прозу» підпорядковує новий гегемон культури—наукотехніка, і «проза», перестаючи бути прозою, стає одним із конструктивних розгалужень прикладної науки.

Чому це ми помічаємо, що «театр» кинув своє гасло «театралізації» життя й виявляє досить чутні тенденції до злиття з життям, до свого розчину в житті, з одвертим наміром відігравати в ньому не самодовліючу, а допомічну, прикладну роль?—Тому, що процес загальної деструкції торкнувся театру й стикнувся його з конструктивним завданням нашого часу—організації нової активної людини, організації нового побуту.

Чому це так вийшло, що ми не протестуємо проти того, що станкове малярство зійшло зі свого недосяжного трону і, через свою деструкцію, спустилося в долину, як прислужник, а не висока царівна?—Тому, що його підпорядковує конструктивний культ «Великої Техніки», з засадами інженірського підходу до праці, з засадами НОП'івської практики, таким чином зробивши малярство одним із розгалужень поліграфічного виробництва.

Всі «мистецтва» спустилися вниз, де живуть люди, з тих високостей, що в них проживають ангели та земні паразити.

Чим пояснюється цей загальний процес? Тільки тим, що зводиться новий, конструктивний культ, що висмокчує й усуває фактурові рештки старого, деструктивного культу.

Але деструктивний процес мистецтва можна вважати остаточно не завершеним. Де-які галузі його ще виявляють ознаки життя, що може становити питання про використання екструктування їх в часи розслоєння мас, в переходові часи диктатури пролетаріату.

Одночасно, нові засоби побудовання практики, нові способи організації, будівництва, які походять від наступного, опреділюючого культу, впливають на ці рештки мистецького культу, які проймаються загальним тоном сучасної «моди», що зрештою приведе до цілковитого заперечення потреби цієї неорганізаційної роботи, й нові «мистецькі» продукти цього виробу тільки по назві є мистецькі, а в суті справи вони будуть лише незграбні кустарницькі копії, незграбні кустарницькі вироби або в кращому випадку—дилетанські інженірські моделі для сучасного або майбутнього машинового виробництва.

IV. ТАКТИКА ЛЕНІНІЗМУ НА 3-МУ ФРОНТІ

Треба тільки уявити собі ту обстановку, що оточує нас, треба знати, якими способами організації проводиться в наш час будівництво на політико-економічному фронті, треба бачити й почувати ті методологічні гасла, які опреділюють всі засоби й практичні заходи, що пронизують комуністичне будівництво, як будівництво в цілком іншому, пролетарському, новому плані,—щоб вияснити собі наші практичні заходи на культурному фронті, щоб виробити відповідні ударні гасла на ідеологічному фронті, щоб збудувати свою вірну що-до цього фронту тактику.

А ці гасла в основному концентруються біля двох основних пунктів:

- 1) Наукова Організація Праці;
- 2) Планова Організація Виробництва.

Беручи за основу, як вихідні моменти для всякої організації, ці два пункти, ми мусимо скеровувати своїх практичні заходи в такому напрямку:

- 1) Планова Організація Побуту,
- 2) Планова Організація Культури.

Ці чотири моменти визначають цілком фізіономію Комуністичної Культурної Установки й загальної установки на комунізм.

Ми не будемо обороняти перших двох моментів комуністичного будівництва наших днів, — ви знаєте, через що.

Так само ми не будемо обґрунтовувати й того положення, що будівництва нового побуту й нової культури може провадитися лише в однаковому, спільному плані з організацією господарчого розвитку й характером організації продукційного процесу й праці,

Мені здається також очевидним, що весь той учасок, що його ми визначимо, як конструктивний (з гегемоном культу наукотехніки), є найбільш безперечний щодо одностайного, планового вирішення його, щодо загально-визнаваної політики в ньому.

Але як раз на фронті деструктивному, на тій ділянці, де розташовані релігія й мистецтво, ситуація перебуває, коли так можна висловитися, в дискусійному стані.

Значить, конкретно, справа йде про те, щоб встановити загально-значиму політику для релігії й для мистецтва, з тією умовою, однак, щоб ця політика була зв'язана з загальною політикою в плані установки на комунізм.

Релігія, як вичерпаний процес, який панує в масах в силу своєї інерції, а не як живий, активний, з тенденцією до розвитку, культ, — потребує, так би мовити, механізованої політики, чисто стратегічної тактики, що пересовується виключно в організаційних площинах, і тому оперування в цих межах не становить особливих труднощів. Ми викладемо основні точки комуністичної політики щодо релігії дуже схематично:

1) Застосування конструкції, щоб-то ужиття конструктивної природи засобу, або інакше — шлях органічної боротьби з релігією.

Цей шлях, цей засіб боротьби полягає в тому, що він паралізує основне джерело релігії — неуттво, способом протиставлення протилежного джерела — знання, що є підвалиною наукового культу. З-під релігії вибивається ідеалістичний ґрунт і розвіюється специфічна релігійна атмосфера, завдяки активному внесенню конструктивного чинника — поширення наукового, раціоналістичного знання.

2) Застосування деструкції, щоб-то оволодіння і скеровування внутрішнього процесу релігії, шляхом переміщення площин і сил в ньому, прискорення організаційного й фактурного розкладу цього культу шляхом відповідного скеровування керми, — розколи, відношення до сектантів, жива, мертва і т. и. церкви.

3) Застосування обструкції, — коморомітація, демонстративне втручання в зовнішні прояви культу-релігії, безпосередня форма боротьби (широко використовується в наші роки комсомольцями).

Для того, щоб визначити наукову мистецьку політику, яка відповідала-б цілій системі історизму в мистецтві, треба виходити не з того, чого хотілося-б тій чи іншій суспільній групі, не з тих партійних стремлень, які відкриваються для кожної суспільної групи в кожний даний

момент (партійність у мистецтві, стремління різних мистецьких груп), а з того, що органічно існує в житті, як реальне, як дане

Мало того, як комунізм розв'язує земельну справу в своїх ідеалах, важно те, коли вжити земельну програму ідеологічно-ворожої партії, як свою ударну політику,—а це-ж було з комуністичною партією, що декретувала земельну програму партії есерів.

Так і тут. Комуністична політика в мистецтві повинна вміти розташувати існуючі органічні мистецькі сили і факти, не зважаючи на їхню різно-класову, різнородну ідеологічну суть.

До мистецтва тут треба підійти не з точки зору одної якоїсь класово-означеної групи, не з точки зору єдиної класової платформи, а з точки зору єдиної класової політики, щоб-то з точки погляду єдиної планової акції.

Під цим аспектом і треба підійти до проблеми комуністичної політики в мистецтві, як того вимагає ленінізм.

В розглянутій нами вище схемі політики що-до релігії вказано всі основні моменти, що торкаються політики взагалі на деструктивному фронті і їх застосування на ділянці мистецтва обов'язкове. з застереженням тієї поправки, яка мусить повстати на ґрунті оцінки мистецтва з точки погляду теорії культів і принципу аналогій, оцінки, не тотожної з оцінкою релігії, а саме: ми говорили, що культ релігії вичерпаний в своєму розвитку, культ релігії стоїть перед нами вже з завершеним колом розвитку, культ-релігії в цілому деструктивний, в той час як культ мистецтва перебуває в стані завершуючої деструкції, органічне коло мистецтва ще не завершене цілком, як ми говорили—складові кільця системи мистецтва поволі відпадають одно за другим.

Цей момент мусить внести відповідну поправку що-до політичного оперування над мистецтвом, і ми її виявимо сторінкою нижче.

Отже, мистецтво, як деструктивний в цілому культ, вимагає:¹⁾

1) Застосування конструкції, щоб-то ужиття конструктивної природи засобу, або інакше—шлях органічної боротьби з мистецтвом.

Цей шлях полягає в тому, що він паралізує основний імпульс мистецтва—«творчість»—способом протиставлення протилежного джерела—конструктивності, винахідливості, що є підвалиною культу техніки. З-під мистецтва, як божественної зсерединної творчості вибивається ідеалістичний ґрунт і розвіюється специфічна «художня» атмосфера, завдяки активному внесенню позитивного, конструктивного чинника—поширення матеріялістичного знання, поширення раціоналізованих методів діяльності, практики.

Конкретні висновки й наслідки цієї акції:—«мистці» один за одним будуть кидати своє мистецтво, спочатку будуть називати себе майстрами, монтерами, конструкторами й інженерами, а потім візьмуться за «звичайну» людську працю.

2) Застосування деструкції, щоб-то організація розкладу з середини культу, організація вичерпання культу-мистецтва шляхом оволодіння його власними, життєвими, органічними силами й скеровування їх згідно з відповідним політичним завданням, планом. Активна деструкція, деструкція, як цілева установка певної політики, має на увазі прискорення

¹⁾ Проблему партійної політики в мистецтві освітлено мною, хоч і в тезисній формі, в статті «Мистецтво, як культ» («Ч. Шл.» № 3—1924 р.).

фактурового розкладу культу у згоді з відповідною політикою, що змінює економічно-продукційний стан.

3) Застосування екстракції,—дивись культ-релігії.

4) Застосування екстракції, цеб-то використання певних речей чи засобів, як вони є, для обслуговування потреб іншого плану.

Цей останній пункт торкається саме тієї поправки про яку говорили ми при оцінці сучасного стану мистецтва¹⁾.

Суть екстракції, практична мета екстрактування мистецтва полягає в тому, що мистецтво, як ідеологічна функція з певною індукцією масового впливу, може бути й повинно бути засобом агітації й пропаганди ідей і кампаній соціально-політичної боротьби робітничої класи.

Екстракція організує²⁾ використання мистецтва спеціально з точки погляду емоційно-впливових засобів цього культу. Відповідно цій локалізованій, конкретній, утилітарній і ударній меті виробляються основні засади екстрактивної практики.

Екстракція, як політично-практичний фронт, може використовувати всі існуючі прийоми й форми мистецького впливу, які мають активне значіння в масовому масштабі.

Таким чином, екстракція оволодіває емоційною якістю мистецтва-впливу з іскровуванням на певну ударну ділянку.

Звідси стає ясно, що значіння екстракції обмежене. Екстракція, як засіб, а не самоціль, не має тенденції розвитку, самозмінення й саморозгортання:—екстрактивне мистецтво скероване в бік іншого порядку явищ, які, будучи конструктивні, в суті справи—є ворожі мистецтву, як культові.

Отже, коли ті явища, ті конкретні завдання, за які агітовано мистецькими засобами, вкорінюються в життя, стають здійсненими—екстрактивне мистецтво одвалюється, як непотрібна, недієва річ.

Дуже розчаруються ті мистці, які схиляються до цієї думки про «використальну» роль мистецтва, після того, коли використовувати мистецтва не буде для чого.

І коли мистецтво визначають, як засіб «емоційно-організуючого» впливу, то цей вплив буде потрібний лише до певної межі, після якої вже ні для чого буде впливати, а значить доведеться згодитися, що мистецтво не «вічне».

Для прикладу можна навести таку аналогію—екстракція релігії (як завершено-деструктивний культ ми бачили, що екстракція релігії об'єктивно зайва).

Чому-б не можна було використовувати релігію хоч-би для тих-же політичної боротьби цілів? Організувати емоцію в бік її впливу на маси, зробити релігію «засобом емоційного впливу»? Створити «пролетарську релігію» з «новими» обрядами, з новими словами молитов, організувати

¹⁾ Див. мою статтю, вміщену в газ. «Більшовик», органі Київськ. Губкому, 1923 р., в першому реорганізованому числі газети, під назвою «Сучасний стан світового мистецтва».

²⁾ Екстракція по своїй природі ворожа конструкції, а тому вся екстрактивна політика в обстанові наших днів може бути поставлена під сумнів. Коло її застосування дуже обмежене й час її застосування дуже несталий. Моя особиста думка відносно екстракції негативна.

«релігійне надхнення» в бік здобуття «священного комуністичного царства»?

Це неможливо тому, що релігія, як активний чинник—шкідливий чинник, тому, що це було-б неутралізацією конструктивних культів, які тягнуть за собою комунізм. Це було-б топтання на місці, бо «релігія—опіум для народу».

Мистецтво-ж—як висловився один публіцист¹⁾—лише «опіум для інтелігенції», а «народ» приймає лише ті мистецькі форми, які давно втратили свій активний зміст, зупинилися на шаблоновому, мертвому щаблі (байки і т. и.) і в «народному» побуті є своєрідним елементом стосунків.

Як же дивитися на екструкування вищих форм мистецтва, тих, які очевидно доведеться віднести до категорії «опіума для інтелігенції»?

Це екструкування потрібне для «емоціонального впливу» на інтелігентські верстви людности, як раз найбільш відсталі й нечутливі до тих ідей, які по правді є «народня» справа (комунізм).

Тут екструкція входить на шлях зустрічного руху мистецтва до конструктивних елементів.

Мистецтво, входячи в атмосферу техніки, інженерії, НОП'у—неутралізується, втрачає свої шкідливі, реакційні тенденції й ознаки, і або зникає, оскільки воно деструктивне, або розчиняється в техніці, в будівництві, в діяльності, побуті (новий конструктивний культ поширює плацдарм своєї діяльності).

Але шлях екструкції небезпечний тим, що використовуючи мистецтво, запрошуючи його до послуг ще на якийсь час, ми тим самим затягуємо процес його виживання, крім того, що це дає можливість «чистим» мистцям в усякий спосіб виправдовувати самоцільність, незалежність як паралельний засіб мислення, ділання і т. и. мистецтва, поруч з іншими «методами» впливу, пропаганди, відпочивку і навіть—будівництва (!)²⁾.

Екструкція, як така, призводить до культивування, гальванізування культу, що в цілому об'єктивно зникає, і тому питання про межі її—актуальне питання.

Становище урівноважується наочністю явищ конструктивного, деструктивного й обструктивного порядку.

Так виглядає справа в дійсності, в нормально-пасивному розвитку. А коли-б ми бажали ввести обов'язкову, комуністично-партійну політику в цій царині, цеб-то внести прискорюючо-активний момент в нормальний розвиток, то нам довелося-б регулювати ці всі фронти процесу-деструкції, екструкції, обструкції й конструкції згідно з певним політичним курсом, який захоче в собі певний державний план на культфронті.

Тут ми природньо підходимо до проблеми партійної політики на культурному фронті і зокрема—в мистецтві.

¹⁾ Л. Ковальов. «Дорогу фото». «Гонг Комукульту», № 1, 1924. Київ.

²⁾ В цьому розумінні формула Н. Чужака: «Мистецтво є життєбудівництво»—не наукова, автологічна, без застереження деструктивної природи культу мистецтва, надає мистецтву характеру вічної категорії й гальванізуючи термін—гальванізує саму суть його.

V. АРИТМЕТИКА ЛЕНІНІЗМУ НА ФРОНТІ КУЛЬТУРИ

Переходячи до цієї проблеми, ми мусимо дати собі відчит в слідуючому факті: в наші дні це питання ставиться уперше в цілій історії людства.

Ми цілком ясно можемо уявити собі, чому цього питання не могло бути ставлено раніше.

Це питання можна поставити лише в наші часи, коли будуть для цього (і значить вони єсть) цілком вичерпуючі підстави.

Що є партійна політика (сучасний термін проблеми)?

Це є об'єктивна політика.

Це мусить бути наукова, загальнозначима політика. Вона мусить бути всевичерпуюча, одноманітно зв'язана з іншими сферами засогосування—алгебризована політика, бо вона загально-обов'язкова політика.

От чому, коли це питання ставиться в відповідні моменти в відповідних органах Комуністичній Партії, то тут незмінно обходиться гостроту проблеми, обережно орієнтуючись в багатострумній дійсності і одпускаючи процес на «самотьок», на органічний розвиток процесу—«час—кращий лікар», або—час кращий політик, обмежуючи процес в загальних ідеологічних рямцях, які незмінно дають простір для всякого роду розгاردішу.

Але не випадково, що як раз в наші часи, часи переходові до комунізму, — цю проблему в усю широчінь ставиться в дискусійному порядку.

По-перше, марксизм почуває під собою ґрунт для наукового оперування в суспільних справах і акціях. Ленінізм ставить на практиці справу планової організації у виробництві, в праці. Комунізм є калькуляція й облік. Наші часи—часи організованої боротьби за комунізм на соціально-політичному, економічно-господарчому фронті, й на фронті культури й побуту.

Всяка організація будується на наукових передпосилках і здійснюється науковими методами.

До наших днів історія тягла людство, з боротьбою пролетаріату, з його організаційними засадами боротьби і будівництва, тепер людство поведе історію до комунізму.

От через що ставиться цю проблему зараз так неприкрито-голо, так ясно, вичерпуюче й послідовно.

От через що не було й не могло бути ставлено її раніше, в усі віки і особливо—за доби анархії виробництва й капіталізму.

Цю об'єктивну, наукову, партійну політику на 3-му фронті, в згоді з відповідною політикою на перших двох фронтах, можна збудувати лише на підставі об'єктивного, наукового, «партійного» ленінізму.

В час після смерті т. Леніна поняття «ленінізм» і гасло «ленінізм в...» набули великої розповсюджености.

Ленінізм, не тільки як метод практики, а разом з тим і ціла теоретична система слідуючого етапу в розвиткові марксизму, вивчається і застосовується в усіх проблемах нашого мислення і будівництва.

Гасло—«Ленінізм на культурний фронт» теж починає продирається на найсвіжіших сторінках радянської преси, але здебільшого лише як гасло, без охоплення поняття «ленінізм» в усім його системнім алгебричним, а не тільки ударнім (аритметичним) значінні.

Але кожному зрозуміло, що гасло має активне значіння лише в тому разі, коли воно впливає методологічно з тої чи іншої системи, коли воно ув'язане в якийсь план, а не одірване, локалізоване, механічно-виприснуте. Лише в першому випадку воно не буде модою чи абстракцією, а приймеметься й конкретизується в житті.

Н. Бухарін¹⁾ в одній своїй брошурі називає марксизм Маркса алгеброю марсизму, а марксизм Леніна (цеб-то ленінізм)—аритметикою його.

Коли ленінізм дійсно існує, як певна теоретична система, то для застосування цієї нової стадії марксизму на практиці, й особливо—на культурному фронті,—потрібно представити його в алгебричній формі. Лише після нього можна буде підставляти арифметичні числа для всякого конкретного випадку,—в вигляді практичних, ударних гасел для даного конкретного вжитку, інакше ці гасла будуть висіти в повітрі.

Алгебра ленінізму—синтетизація марксизму Леніна—ось теоретичне завдання наших днів, от проблема, що мусить стояти на порядку денному в роботі сучасних теоретиків леніністів.

Цю проблему не розв'язано.

Ленін поки-що для нас—аритметика марксизму, застосування марксизму в реальних, матеріальних ознаках, гаслах нашої боротьби.

Коли-ж ми говоримо про Леніна, що він не тільки людина діла, що він не тільки геніальний практик, що алгебризація фактів його діяльності й тактики створюють новий, завершуючий, сягаючий далеко в майбутнє етап марсизму—ленінізм,—тоді цей ленінізм треба зробити теоретичною системою.

Застосування ленінізму на культурному фронті як раз і можливе тільки тоді, коли ми будемо мати алгебру його.

Це потрібно не для намацування, не для експериментування, не для випадкового й порожнього гасла—«ленінізм у культуру»,—а для застосування його в ролі планового будівництва на фронті культури, для опріділення партійної політики на ідеологічному фронті.

Цю проблему і таку постановку питання—мені здається вперше було піднесено в виразно-окресленому вигляді в статті під назвою «Будущее панфутуристов»²⁾ в кінці 1922 року, а не цілком уточнено було оголошено ще на початку цього-ж 1922-го року в статтях в журналі «Семафор у майбутнє» (зокрема—«Панфутуристичний Маніфест» і ин.).

В статі «Будущее панфутуристов» говориться:

«Ми, панфутуристи... сучасники й учасники соціальної революції мали можливість зійти на вершину історії, звідки спостерігали сиву долину минулого й найдалішні обрії майбутнього.

«Ми марксисти, а через це з необхідності спускаючись у долини, в кожний даний момент відносимся до дійсності відповідно реальному положенню речей.

Але ми окрилені поривом у майбутнє і в кожний даний момент усвідомлюємо собі свою кінцеву мету.

«Цим пояснюється все інше.»

¹⁾ Н. Бухарін. «Ленін яко марксист». Виходить укр. видання в моєму перекладі, вид. Д. В. У.

²⁾ «Катафалк Искусства», орган панфутуристів-деструкторів, № 1—1922, Київ.

«Цим пояснюється, чому ми зараз виправдуємо й уважаємо корисним заняття деструкцією.

Як-би, в наслідок якоїсь катастрофи, сучасне людство повернулося в епоху феодалізму, ми, панфутуристи, будучи в твердій пам'яті й своєму умі почали-б виготовляти романи.

«І хто зна, як-би мене перекинули для праці в сучасну Ескимосію, чи не взявся-б я там, як «беззвісний» автор, за складення ескимоського епосу (звичайно, не тільки методологічні приклади).

«Але в той самий час нам було-б заздалегідь відомо, що кожна фаза дана вже таїть у себе скасування.

«Бути сучасним—це загальний і найперший закон. Впливаючим мистецтво-активністю на «реальне співвідношення річей», треба наближувати той момент, коли можна буде підписати маніфест про самоліквідацію.

«Бо ми—загін бойовиків, що виконує свій обов'язок»¹⁾.

В цих словах не що інше, як ставлення найвищого, найзагальнішого алгебричного виразу ленінізму—формули програми-максимум—для наукового, «партійного» оперування ленінізмом на культурному фронті і зокрема—в галузі мистецтва.

Але тут не вживається означення ленінізм, вважаючи, що це властиво і є справжній марксизм, так само як і Ленін не називав себе леніністом, а дивився на себе тільки як на справжнього марксиста²⁾.

Кожному відомо, що Ленін, в усякий момент революційної боротьби, пам'ятав про кінцеву мету—про соціалізм, і виходив при оцінці ситуації кожної стадії боротьби з цієї програми—максимум, з комунізму. Це є основна ознака ленінізму, в цьому можна переконатися хоч би з того, що батько сучасного опортунізму й ревізіонізму Ед. Бернштейн кинув своє класичне гасло: «Кінцева мета ніщо, рух—усе».

Отже, для того, щоб завершити дискусійний період в питаннях культури переходової доби, необхідно перевести арифметику Леніна на алгебру ленінізму.

Це суто теоретичне завдання має вичерпуюче практичне значіння, бо без нього не можна далі ступити кроку.

Ленінізм, як сучасний етап наукового марксизму, є одинокий метод, що здатний дати нам партійну політику в питаннях культури в цілому її обширі. Арифметичні цифри тактики ленінізму—напр. «Військовий Комунізм» і «Нова Економічна Політика»,—два конкретні факти однакових площин (еконімполітика) в координатах різного часу,—алгебрично зважені, дають першу основну формулу алгебри ленінізму (революційного марксизму),—і це є установка на комунізм, програма—максимум, що їй підпорядковується наша біжуча тактика, наша партійна політика в тій чи іншій галузі, в тій чи іншій конкретній обстановці («реальне співвідношення річей» для кожного даного моменту).

Конкретно: не можна проповідувати організованість в праці і виробництві, й одночасно—анархістичність, напр., в мистецтві.

¹⁾ Підкреслення скрізь оригіналу. М. С.

²⁾ Ужиття терміну ленінізм для цих самих потреб і для цієї самої точки погляду починається з моєї статті «Сучасний стан світового мистецтва», вміщеної в газ. «Більшовик» №... Київ, 1923. а розробку цих проблем проваджено в роботі «Дослідчо—ідеологічного Бюро» Асоціації Панфутуристів (Комукультовців), в його засіданнях.

Погодженість, координація в методах і засадах функціонування в цілому комплексі категорій громадського життя й діяльності, як виробництво (всяке), праця, побут, культура, — це основний дієвий принцип конкретизації установки на комунізм.

В загальних установочних засадах «Асоціації Комункульт» ¹⁾ говориться:

«За останні роки радянського будівництва викристалізувалися основні засади комуністичної установки (НОП, ЛЧ, зріст течій, які організують мистецтво). Зараз ми маємо цілком досить досвідчого матеріалу для того, щоб провести різку межу між організацією й дезорганізацією, щоб виробити певний план охоплення в певному напрямі всіх царин людської діяльності. Ми з цілком певним ухилом повинні розібратися в плутанині сучасного культбудівництва, щоб з океану натяків і намацувань вилити всі позитивні елементи, що вкладаються в установку на комунізм, а решту, не потрібне, як сміття рішуче викинути з життя. Ми повинні стати або на шлях організації, з ясними перспективами на майбутнє, або ж повинні признатися, що стихія сильніша за нас, що ми пливемо по морю тьми. Іншого виходу немає.

«Асоціація Комункультівців просувається першим шляхом». Ось чому наші гасла —

«Планова Організація Виробництва»,

«Планова Організація Праці»,

«Планова Організація Побуту»,

«Планова Організація Культури».

«Це й є установка на комунізм».

Просування цим шляхом вперед, щоб-то, користуючись ЦІТ'овськими означеннями, запроваджуючи Наукову Організацію: праці, виробництва, побуту, культури, — ми організуємо будівництво в плані комунізму.

Отже, НОП'івський рух, що широко розлився в радянських країнах за останні роки, є не тільки спеціалізований рух раціоналізації господарства і держпартів: він стає частиною загального наукового руху в напрямку досягнення й реалізації комунізму, він стає конкретним виразом, арифметичним символом алгебри ленінізму, він став конкретним виміром усякого будівництва, він є основним, центральним робочим стержнем установи на комунізм, комуністичної культурної установи.

Закінчуючи цей, досить-таки «алгебричний» нарис, я мушу ще раз спуститися до «фактів сьогодняшнього дня».

Як розташовуються елементи комплексу культури нашої переходної доби до комунізму?

Одірваність, розхитаність різних частин, галузів культури — «культів» цього комплексу дозволяє констатувати, що не всі вони витримують подих нової атмосфери, — образно висловлюючись, — атмосфери комуністичного суспільства, а висловлюючись теоретично — не всі вони в однаковій мірі концентруються біля нового центру, біля основного стержня установи на комунізм.

Отже, практично, ми переживаємо час відмирання де-яких форм суспільної свідомості, що концентруються навколо культів релігії та мистецтва і що ми їх означаємо через це, як деструктивні.

¹⁾ «Гонг, Комункульту», орган АСКК, № 1, травень, 1924, Київ: «Наші установи».

Цілий комплекс культури комуністичної концентрується навколо нового центру—культів науки й техніки. Наукотехнічна форма суспільної свідомості визначає наступні тисячоліття.

Звідси повстає й уся практика «сьогодняшнього дня».

Коли ми погодимося з ідеєю «установки на комунізм» (в більшому чи меншому наближенні до цієї, ідеї що їй дано в завершеному вигляді, в процесі розробки 1921—1923 р. р., в роботах де-кого з теоретиків панфутуристів-комункультовців, в Дослідчо-Ідеологічному Бюрі АСКК—працюють, оскільки нам відомо, такі угруповання й течії в Москві: «Леф», «Октябрь Мисли», «Центр Пролеткульт» і «ЦИТ», єдино-можливі висновки цієї роботи ведуть безперечно до визнання теоретичної системи ленінізму з нашої точки погляду, а організаційно—до «Центр-Комункульту»), то нам залишається тільки процідити потрібні нам речі крізь фільтр «Комуністичної установки», щоб організувати все деструктивне на смерть, на загибель, щоб організувати все конструктивне на життя.

Висновком цього є: встановлення комуністичного культурного будівництва на рельси наукотехніки.

Наукотехніка мусить зробитися віссю третього фронту, вона для переходної доби мусить прислужитися тим всерозтоплюючим горном, куди вливаються окремі галузі людського почуття й діяльності, і в якому вигартовуються ті елементи, що створять монолітний комплекс культури комуністичної доби,—доби без ідеологій, в сучасному їх розумінні.

«Факти сьогодняшнього дня»—уперта річ. Ми викидаємо з життя віру й божественну творчість (релігію й мистецтво), ми ставимо наше культурне будівництво на рельси науко-техніки,—а в нашій країні (шоста частина земної кулі) зовсім інше розташування цих «культів»,—не з того кінця, не в тому порядку,—розташування як раз зворотно-пропорційне: «опіум народу»—релігія, на 1-му місці, «опіум інтелігенції»—мистецтво, на 2-му місці, а науко-техніка, яка вже самим своїм ширенням убиває дві попередні гідри реакції—на 3-му місці,—це що до своєї розповсюдженості й впливу на маси.

Чи не єдино-вичерплюючу відповідь на питання: «що тут діяти»,—дає відома усім нам «аритметика» Леніна, яка в одній із своїх сьогодняшніх «задач» ставить: ні одного неписьменного в радянській землі на десяти роковини Жовтня.

Обертаючи цю ленінську арифметику в леніністичну алгебру скажемо: установку робиться на науко-техніку, всі зусилля на культурному фронті—для забезпечення основного ядра комуністичної культури—науко-техніки,—от рішення задачі партполітики в культурі для нашого часу.

І чи не правдиво говорять комункультовці, коли в «цілевій установці культури»¹⁾ пишуть, означуючи цим свої сьогодняшні завдання:

«Культивування засад і принципів науко-техніки (потягу до науки, винахідливості), надання їм характеру універсальності, близькості масам (масова науково-технічна практика) є першої ваги справа що-до впливу на ідеологічний фронт в бік вивітрювання на цьому фронті всіляких щілин і печер, де збираються хоробливі випари знищеної економічно й політично класи буржуазії».

¹⁾ «Гонг Комункульту», № 1—1924, Київ. Платформа АСКК—«Наші установки».

«Облік, калькуляція, контроль, пророблені в масиві надбаного знання, дадуть нам можливість стати на потрібні нам рельси, встановити центр планової організації культурного фронту.

«В коло інтересів науки та техніки поволі, але неухильно повинні втягуватися широкі пролетарські маси міста й села; неорганізована, стихійна, «нутряна» творчість широких мас, що її без керми втягується в апарати безустановочних, пролетарських лише по своїм устремлінням (вірніше буде сказати—лише по своїй назві М. С.) організацій-літературних, драматичних і т. и., де вона потопає й обробляється інертним впливом традицій буржуазних мистецьких установок,—цю «творчість» треба встановлювати на рельси науко-техніки й од них виходити».

І далі:

«Ось через що треба залишити спроби об'єднання культурно освітніх завдань Радянської влади навколо «художніх» організацій і літературних товариств (напр., у нас тут—«Гарт», «Плуг». М. С.)—ось через що треба орієнтувати, встановлювати й організувати всю радянську роботу на 3 му фронті навколо науково технічних об'єднань («ТАПУК», «Доброхем», «Геть неписьменність», «Радіо» і т. и. М. С.) й виходячи з них.

Отже, актуальною справою проблеми культури нашого часу є справа мистецтва.

Підпорядкування мистецтва новому центрові—науко-техніки, а мистецької «творчості»—науково-технічній промисловості («мистецьке» виробництво),—це є мінімальне завдання нашої ударної політики на культурному фронті.

Не може мистецтво йти «само по собі», наука—«сама по собі», техніка «сама по собі».

«НОП» стає тим пасом, що сполучає й зв'язує все до одного, домінуючого центру, що приводить динаміку цих форм суспільної діяльності до одного знаменника—до одного, єдиного, загального виробничого принципу.

«Ленінізм на культурний фронт»—не як порожнє, абстрактне, змалповане по зовнішній асоціації гасло, а як планове застосування алгебри ленінізму в формі аритметизації конкретної дійсності,—от практичний висновок з усіх дискусій.
